

Вадим Ореховський

МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914–1918 РР.)

У статті автор розкриває основні моменти міжнародної діяльності Російського Товариства Червоного Хреста у роки Першої світової війни

Ключові слова: Перша світова війна, Російська імперія, громадські медично-санітарні організації, Російське Товариство Червоного Хреста, допомога пораненим і хворим.

Розвиток військового мистецтва і вдосконалення зброї у другій половині XIX ст. призвели до різкого збільшення кількості поранених. Це, а також відсталість більшості країн Європи в організації сучасного медично-санітарного господарства, спонукало створити широкомасштабну громадську організацію, яка б допомагала військово-санітарному відомству.

Організації подібного роду почали виникати у Європі в 60-х рр. XX ст. У 1867 р. таке товариство виникло в Російській імперії. Воно отримало назву Товариства опікування хворих та поранених воїнів, а пізніше було переіменовано на Російське Товариство Червоного Хреста (РТЧХ).

За майже піввіковий період своєї діяльності, який передував першій світовій війні, Російський Червоний Хрест з невеличкої групи однодумців виріс у досить значну організацію з чисельними закладами по всій території Російської імперії. Наявність добре підготовленого власного медичного персоналу, імператорське протегування, багатий досвід по наданню санітарної продовольчої та інших видів допомоги армії і мирному населенню, яке набуло Товариство під час воєн і стихійних лих – все це робило РТЧХ досить помітним на фоні державної медицини і сприяло затвердженню за Російським Червоним Хрестом офіційного статусу “самостійного помічника військового відомства”.

Крім допомоги власній армії і мирному населенню Товариство надавало підтримку червонохресним закладам інших країн. Особливого розмаху цей напрямок діяльності набув у роки Першої світової війни.

Актуальність теми статті визначається наступним: незважаючи на досить значну кількість праць [2; 4; 5; 9; 18], присвячених подіям 1914–1918 рр. історіографія діяльності Російського Червоного Хреста дуже обмежена. Це і спонукала автора також звернутися до цієї малодослідженої сторінки історії РТЧХ.

Метою даної публікації стало висвітлення міжнародної діяльності Російського Товариства Червоного Хреста протягом 1914–1918 рр.

Відповідно до положень, вироблених рядом міжнародних конференцій, під час військових дій Товариства нейтральних країн повинні були допомагати Товариствам Червоного Хреста ворогуючих держав. Російський Червоний Хрест свято дотримувався цих принципів. Допомога надавалась як відрядженням спеціальних медико-хірургічних загонів, які склалися з найбільш досвідчених лікарів та медсестер, так і наданням безпосередньої матеріальної та фінансової допомоги.

Товариство не зрадило цим основним принципам і в роки Першої світової війни. Водночас із напруженою роботою на фронті Російський Червоний Хрест шукав необхідні матеріали та засоби для відправлення у подарунок червонохресним закладам Сербії, Чорногорії, Румунії та іншим країнам.

Вже з початку серпня 1914 р. Королівська Сербська місія у С.Петербурзі звернулася в МЗС Російської імперії з проханням надіслати для потреб армій Сербії і Чорногорії ліки та

перев'язувальні засоби. У відповідь на це ГУ РТЧХ асигнувало Сербському Червоному Хресту 50000 крб. і Черногорському – 25000 на закупівлю всього необхідного, так як вільних ліків та перев'язочного матеріалу в наявності не було [21, арк. 77–78].

Через декілька місяців ГУ асигнувало додатково в розпорядження імператорського посла у Сербії ще 50000 крб. на устрій чайних та їдалень і в разі необхідності обіцяло командувати туди обслуговуючий персонал [14, арк. 29].

Завдяки допомозі Земського і Міського Союзів, РТЧХ та ін. Товариств і окремих осіб, дружині російського посланика у Сербії княгині М. К. Трубецькій вдалося у Москві сформувати госпіталь, розрахований на 250 ліжок. Він обслуговувався медично-санітарним загоном, який після прибуття у м.Ніш отримав назву “Отряд Русского Общества и г. Москвы” [6, с. 2002].

Вже на початку 1915 р. загоном була відкрита амбулаторія, і 11 лютого розпочався прийом. Так як місцеве населення, в основному селяни, майже не знало безкоштовної амбулаторної допомоги (в Сербії не було громадської медицини на зразок російської земської медицини), відкриття безкоштовної амбулаторії було зустрінuto сербами з великою довірою, тим більше, що російські лікарі, працюючи в Сербії під час Балканської війни 1912–13 рр., залишили по собі прекрасні спомини. За шість з половиною місяців існування амбулаторією було прийнято близько 15000 чоловік. Крім того хворі безкоштовно отримували ліки [8, с. 1989].

Крім амбулаторії був розгорнутий і госпіталь Червоного Хреста. Маючи у своєму складі достатній персонал та прекрасно обладнаний рентгенівський кабінет, госпіталь вирішив обслуговувати важкопоранених солдат і офіцерів сербської армії, величезна кількість яких скупчилася в сербських військових госпіталях і лазаретах [8, с. 1989–1990].

З перших днів перебування у Сербії стало ясно, що важко обмежитися лише одним госпіталем, тому що погребя в медичній допомозі була надзвичайно високою. Тому при російській місії під головуванням посланника князя Г. Н. Трубецького і за участю його дружини створюється комітет, який займався організацією широкої медико-санітарної і продовольчої допомоги місцевому населенню. До Комітету увійшли члени місії, запрошувалася дружина голови Ради міністрів і міністра закордонних справ Сербії Н. Пашича та єпископ Ніський Досифей [6, с. 2002].

До середини 1915 р. Комітетом були відкриті у Ніші чайна та 4 їдальні для населення. Крім того, передбачалося відкрити ще три таких же заклади. Для дітей біженців був відкритий притулок на 150 чоловік [8, с. 1991–1992; 15, арк. 2].

Комітету довелося будувати заразні бараки і вживати інших заходів для оздоровлення Нішу. Для цього з Росії була запрошена необхідна кількість лікарів та дезинфекторів [15, арк. 2–2 зв.].

Так як основною метою Комітету було допомагати не тільки Сербії, але і Черногорії, то туди були відправлені два госпітала, кожний з повним обладнанням на 150 ліжок, 1-й епідемічний, так званий Дечанський, а інший – хірургічний, відправлений на Черногорський фронт. Епідемічний після двох місяців роботи був переобладнаний на лікувальний пункт. Що стосується хірургічного, то він виконував свої функції більше визначеного строку, чотирьох місяців, і відступив із Черногорії з ар'єгардом [3, с. 1993–2001; 6, с. 2005].

За час діяльності Комітету ним було витрачено біля 300000 крб. [11].

Надавав допомогу Російській Червоний Хрест і далекій Франції. Один госпіталь (Хрестовоздвиженський № 2) і один рухомий лазарет (Хрестовоздвиженський імені Святої Троїцької Олександро-Невської Лаври) надавав допомогу пораненим і хворим солдатам та офіцерам як російського експедиційного корпусу, так і військам союзників [19, с. 9, 12].

Географія діяльності РТЧХ надзвичайно велика. У незвичайних умовах проходила діяльність загону Червоного Хреста (від листопада 1913 р. до грудня 1914 р.), відрядженого в Монголію для надання медичної допомоги військовим російсько-монгольської бригади. Загін складався з лікаря, двох фельдшерів і чотирьох санітарів з запасом медичного майна для обладнання невеличкої лікарні на 10 чоловік та амбулаторії [7, с. 1759; 14, арк. 39].

“Умови, в яких доводилося працювати, були жахливими. У лазареті бруд, сморід, хворі зі своєю огидною звичкою плювати куди попало: плюють один на другого, на ваш одяг, на стіни; зі стелі звисає харкотиння. Перша монгольська фраза, яку я завчив: “бетегі-нулбу” (не можна плювати), і не малої праці коштувало привчити користуватися для цього відрами. Нічліжка на Хитровці (я там був санітарним лікарем) здавалася мені палацем. Тіснота посилювала всю цю непривабливу картину”, – ця фраза із звіту лікаря А. Макаревича. Далі він продовжує; “Як вимити монгола, від роду не знаючого зовнішнього використання води? Заготовив душ, і в маленькій комірці, між залізною і газовою піччю, садовиться монгол, а санітари, озброєні рукавицями з люфи, буквально його перуть, і хвилин через десять людина набуває кольору своєї раси... Особливо важливою була боротьба з паразитами, коли вибухнула епідемія сипного тифу... Монголи по-своєму ведуть боротьбу з паразитами: час від часу викидають на мороз свій верхній одяг, Вбити вошу не можна, як, наприклад, робить це киргиз, тому що у ній може знаходитись чия-небудь душа” [7, с. 1764–1765].

Доводилося боротися не тільки з хворобами, але ще і з безліччю забобонів місцевого населення.

Разом з тим, діяльність загону була дуже плідною. За 11 місяців роботи останнього, його послугами скористалося 4411 чоловік [14, арк. 39].

Праця персоналу загону заслужила подяку не тільки з боку ГУ РТЧХ, але і удостоїлася високої оцінки монгольського уряду. У жовтні 1914 р. його святість Богдо-хан нагородив керівника загону лікаря А. Макаревича орденом “Ердні Вачір” ступеню “Гун” [7, с. 1777].

Доречно було би розповісти про ту допомогу, яку надавали РТЧХ червонохресні заклади Англії, Америки, Франції та ін. країн.

Протягом усієї війни діяв Комітет під назвою “Великобританія – Польщі та Галіції”. Він був створений у 1914 р. княгинєю Л. Б. Барятинською. До комітету окрім неї, увійшли: архієпископ Кентерберійський, у минулому прем’єр-міністр, граф Розбері і англійський посол в Росії Дж. Б’юкенен [1; 16, арк. 47].

Комітет займався наданням допомоги мирному населенню, що постраждало від військових дій. Була відкрита ціла мережа їдалень, дитячих притулків, а також безпосередньо розподілявся одяг для потерпілих [16, арк. 47; 20, с. 545–553].

Тільки за один рік своєї діяльності (1915) комітет нагодував 1,5 млн чоловік, витративши на погребі біженців більше 220000 крб. [1].

Особливо цінним для РТЧХ були пожертвування госпітальним майном і транспортними засобами. Останнє виявилось найбільш необхідним. Так, наприклад, Комітет імені королеви Великобританії Олександри у Лондоні подарував РТЧХ колону у складі 24-х санітарних автомобілів, пересувного рентгенівського кабінету і автомобіля для обслуговуючого персоналу [12].

Тільки за два роки війни від Канадського і Великобританського Товариств Червоного Хреста надійшло більше 3000 місць різного медичного обладнання [22, арк. 651–652 зв.].

Крім грошової і матеріальної підтримки допомога надавалась і шляхом надіслання лікарняних закладів з персоналом для обслуговування солдат та офіцерів російської армії.

Більше ніж півтора роки працював у Росії загін Японського Червоного Хреста. Загін складався з 23 чоловік, на чолі його стояв професор Уено. Діяльність загону була відмічена російським урядом. Всі його лікарі були нагороджені медалями, а сестри – пам’ятними жетонами і адресами з акварелями Бенуа [10].

Дружню допомогу надавав і Американський Червоний Хрест. З початком війни він відправив у Росію загін з трьох лікарів, 12 сестер з усім необхідним обладнанням. Потім склад цього загону був збільшений до 6 лікарів-хірургів і 25 сестер. У вересні 1914 р. загін розпочав свою діяльність у Києві, і за перші півроку через нього пройшло більше 3500 поранених російських солдат і офіцерів. Коли ж почали вимагати обставини, загін збільшив свій госпіталь у 2 рази, з 400 ліжок до 800 [17, арк. 48–48 зв.].

Досить люб’язним була пропозиція італійського національного союзу сприяння подорожуванню іноземцям. Для лікування хворих і поранених російських офіцерів союзом

було запропоновано користуватися готелем у районі озера Гарда. Причому надавалася знижка при оплаті в розмірі 50 відсотків. Російсько-Італійська торговельна палата при проїзді залізницею встановила знижку в 75 відсотків від звичайної вартості білета. ГУ РТЧХ вирішило, що згаданим курортом будуть користуватися офіцери російського експедиційного корпусу, розміщеного у Франції [13].

Отже, незважаючи на війну і пов'язане з цим порушення нормальних зв'язків між Товариствами Червоного Хреста, РТЧХ, як і раніше (і навіть у більших масштабах), надавало допомогу дружнім державам, отримуючи, в свою чергу подарунки від червонохресних організацій інших країн.

Список використаних джерел

1. *Биржевые* ведомости. – 26 июня 1916 г. 2. *Верховский Д. В., Ляхов В. Ф.* Первая мировая война 1914–1918 гг. – М.: Воениздат, 1964. – 306 с. 3. *Деятельность* Черногорского отряда Комитета Российской Императорской миссии в Сербии по оказанию помощи сербам и черногорцам // *Вестник Красного Креста.* – 1916. – № 6. – С. 1993–2001. 4. *Зайончковский А. М.* Мировая война 1914–1918 гг.: В 3-х т. – Москва, 1938–1939. 5. *История* Первой мировой войны 1914–1918 гг.: В 2-х т. – М.: Наука, 1975. – Т. 1. – 446 с.; Т. 2. – 607 с. 6. *Краткий отчет* о деятельности Комитета помощи Сербии и Черногории при русской миссии в Сербии // *Вестник Красного Креста.* – 1916. – № 6. – С. 2002–2006. 7. *Отчет* о деятельности отряда Красного Креста в Монголии врача А. Макаревича // *Вестник Красного Креста.* – 1915. – № 5. – С. 1759–1778. 8. *Отчет* хирургического госпиталя Красного Креста имени Русского Общества и г. Москвы в Нише // *Вестник Красного Креста.* – 1916. – № 6. – С. 1988–1992. 9. *Первая* мировая война 1914–1918 гг. (Сборник статей). – М.: Наука, 1968. – 375 с. 10. *Правительственный* вестник. – 15 апреля 1916. 11. *Правительственный* вестник. – 21 апреля 1916 г. 12. *Правительственный* вестник. – 11 мая 1916 г. 13. *Правительственный* вестник. – 25 августа 1916 г. 14. *Російський* державний військово-історичний архів, м. Москва (далі – РДВІА). – Ф. 12651. – Оп. 1. – Спр. 1149. 15. *РДВІА.* – Ф. 12651. – Оп. 1. – Спр. 1151. 16. *РДВІА.* – Ф. 12651. – Оп. 1. – Спр. 1152. 17. *РДВІА.* – Ф. 12651. – Оп. 10. – Спр. 22. 18. *Сидоров А. Л.* Экономическое положение России в годы Первой мировой войны. – М.: Наука, 1973. – 655 с. 19. *Список* учреждений Российского Общества Красного Креста на театре военных действий. На 1 июня 1917 г. – Петроград, 1917. – 82 с. 20. *Третий* отчет делегации Комитету фонда “Великобритания – Польша и Галиция” (20 ноября 1915 г.) // *Вестник Красного Креста.* – 1916. – № 2. – С. 545–553. 21. *Центральный* державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАУ). – Ф. 719. – Оп. 1. – Спр. 3. 22. *ЦДІАУ.* – Ф. 719. – Оп. 1. – Спр. 128.

Вадим Ореховский

МЕЖДУНАРОДНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РОССИЙСКОГО ОБЩЕСТВА КРАСНОГО КРЕСТА В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ (1914–1918 ГГ.)

В статье автор раскрывает основные моменты международной деятельности Российского Общества Красного Креста в годы Первой мировой войны.

Ключевые слова: Первая мировая война, Российская империя, общественные медико-санитарные организации, Российское Общество Красного Креста, помощь раненым и больным.

Vadym Orekhovskiy

THE RUSSIAN RED CROSS SOCIETY'S ACTIVITY DURING THE WORLD WAR I (1914–1918)

In the article an author exposes the main points of Russian Red Cross Society international activity during the First World War.

Key words: First World War, the Russian empire, public medical and health organizations, the Russian Red Cross Society, helping the wounded and sick.